

lització de vells procediments disciplinaris para los excluidos.

Entro finalmente en los artículos que penetran en la discusión de fondo de este curso, que es sobre si hay en él una cierta identificación de Michel Foucault con el neoliberalismo o más bien una distancia crítica con él. Daniel Zamora, que, como sabemos, es el representante de la primera interpretación, nos expone sus argumentos en su texto: «En búsqueda de una no gubernamentalidad de izquierdas».

Por el contrario, Rodrigo Castro Orellana, en su contundente y riguroso texto, titulado «La invención de Foucault como pensador neoliberal: Una respuesta a Michel C. Behrent y Daniel Zamora», habla de lo que casi podría ser la crítica definitiva a esta posición.

Se trata, a fin de cuentas, de un libro muy diverso que aborda muy bien, de forma rigurosa y sugerente, la complejidad de este curso de Michel Foucault y su impacto posterior.

Luis Roca Jusmet

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1428>

BUTLER, Judith (2022)

¿Quina mena de món és aquest?: Fenomenologia i pandèmia

Barcelona: Arcàdia, 136 p.

ISBN 978-84-124717-2-4

El present assaig és fruit de les conferències que l'autora va pronunciar l'octubre de 2020 en el marc de les Lliçons de la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani, de la Universitat de Girona, sota el nom de *Livable Life, Inhabitable World?* Tal com indica el títol del llibre, es tracta d'un acostament reflexiu a les implicacions de la pandèmia de la covid-19 des del punt de vista de la fenomenologia crítica. D'aquesta manera, l'autora s'aproxima a la pandèmia com a fenomen que mostra un sentit particular del món.

En primer lloc, Butler situa el seu pensament en el marc de la fenomenologia i explica que el camí que recorre consisteix a analitzar les estructures de la percepció i la consciència a partir de l'experiència dels subjectes encarnats. Això es tradueix a mostrar de quina manera són viscudes i reproduïdes les estructures socials des de la intersubjectivitat. Així, l'aportació de la fenomenologia crítica a la qual ella s'adscriu consisteix a atendre

categories com ara el gènere, la raça o la classe, en les quals els cossos es troben implicats i que determinen la seua experiència social, però que la fenomenologia clàssica havia descurat. Des d'aquesta perspectiva, la tasca de la fenomenologia crítica és intrínsecament social: el seu objectiu és entendre les estructures de l'experiència dels subjectes concrets per a desnaturalitzar i transformar els sistemes de dominació. Encara així, malgrat que es vincule amb el vessant crític, Butler no abandona el cànon de la fenomenologia i són principalment les idees de Max Scheler i Maurice Merleau-Ponty les que vertebreren el seu text.

Així doncs, tenint en compte la perspectiva fenomenològica de la qual parteix, a Butler el que li interessa de la pandèmia és que mostra un canvi en la percepció del món. La pregunta que dona títol al llibre, «quin món és aquest?», es tradueix com «quina classe de món és aquest en el qual pot passar una cosa així?» i sorgeix de la revelació del món

com quelcom diferent del que abans pensàvem que era. En aquest punt, Butler recorre a l'argument de Wittgenstein, que assenyala que «quan el món permet un nou sentit, la mena de sentit que canvia els límits del món, el món mateix esdevé un món diferent» (Butler, 2022: 23). Tanmateix, això no implica que estiguem presenciant el començament d'un nou món, sinó que és la manifestació d'alguna cosa que sempre ha estat latent, però que només uns quants havien conegut. Aquesta situació bàsica no és cap més que la condició de vulnerabilitat i interdependència, a l'anàlisi de la qual dedica Butler el llibre, posant l'accent en la seua desigual distribució social.

En aquest sentit, per a la filòsofa, el fenomen mundial de la pandèmia ens recorda el caràcter interconnectat de les nostres vides. Per a argumentar aquesta idea, Butler recorre a les teories coconstructivistes, segons les quals l'organisme i el seu entorn es construeixen mútuament, i, especialment, al filòsof francès Merleau-Ponty, que reescriu la intersubjectivitat com un entrellaçament (*entrelacs*) que implica interconnexió i interrelació i en el qual els elements que hi interfereixen no sempre es poden distingir. Així, per a Merleau-Ponty, «ser un cos és estar lligat als altres, als objectes, a les superfícies i als elements, inclosos l'aire que es respira i s'expulsa, l'aire que no pertany a ningú i que pertany a tothom» (Butler, 2022: 49 s.). Amb la covid-19 això s'ha vist clarament. D'una banda, la vulnerabilitat que el virus ha posat en primer pla té a veure amb la nostra dependència del medi i, de l'altra, l'eficàcia de les restriccions ha demostrat que la vida dels uns depèn dels actes dels altres. Aquest segon punt és el més interessant per a Butler per les seues implicacions ètiques, ja que ens fa entendre que les nostres vides estan entrellaçades, i això ens porta a assumir aquesta vinculació i dependència com un tret fonamental del que som.

Ara bé, la reflexió de Butler no es limita a fer una afirmació més o menys superficial de la vulnerabilitat com a condició humana inevitable. Al contrari, l'autora és molt conscient que no té sentit parlar d'ontologies corporals sense tindre en compte l'organització ni la interpretació política dels éssers. Així, a pesar que tots compartim una condició de vida natural que ens interrelaciona i que ens fa dependents, assenyala que hi ha sectors socials que pateixen en major grau l'exposició al mal, ja que els recursos i les condicions de vida que asseguren els requisits necessaris per a viure estan distribuïts de manera desigual. Aquesta desigualtat social —que afecta en major mesura les comunitats de persones negres i de color, les persones pobres, migrants, empresonades, discapacitades, trans i queer— s'ha agreujat en temps de pandèmia, durant el qual la precarietat econòmica s'ha accentuat i això s'ha traduït en una major probabilitat de morir. Així, l'aspecte determinant per a Butler és que la pandèmia ha posat de manifest que darrere d'aquesta desigualtat econòmica hi ha una distinció de valor entre unes vides i les altres. És a dir, hi ha unes vides humanes la pèrdua de les quals és assenyada i reconeguda públicament, i unes altres que passen sense deixar rastre i sense ser reconegudes. Per a l'autora, la constatació que hi ha vides que són plorades, mentre que unes altres no en són, implica el reconeixement que el món està organitzat per a sostindre i salvaguardar únics eixes vides.

Aquesta diferència en el dret a ser plorat ja l'havia desenvolupada la filòsofa nord-americana en llibres anteriors, com ara *Vida precària* (2006) o *La força de la no-violència* (2020), i la distinció entre la condició natural de vulnerabilitat i la precarietat socialment organitzada es troba ja en *Marc de guerra* (2019). En definitiva, el que fa Butler en aquest assaig és situar les seues reflexions en el context concret de la pandèmia i actua-

litzar-les. En especial, basant-se en les consideracions del filòsof alemany Max Scheler sobre allò que és tràgic, assenyala com la gestió del virus ha fet visibles aspectes de l'estructura social que fins ara havien romàs vetllats.

Per a Scheler, el sentit del que és tràgic apareix quan es destrueix un valor, i aquesta destrucció deixa al descobert alguna cosa sobre la constitució del món. Així, allò tràgic sempre és resultat d'una cosa externa, però afecta directament al món, alhora que l'acusa perquè ha fet possible eixa destrucció. Seguint aquest argument, la connexió que traça Butler amb Scheler sorgeix de la idea que «el que passa o hi ha risc que passi en aquests temps és la destrucció del valor de la igualtat de les vides com a ideal, valor que només té sentit quan es reivindica que totes les vides són iguals, o haurien de ser tractades per igual» (Butler, 2022: 106). Un exemple evident d'aquesta destrucció va ser el càlcul que van realitzar els governs d'arreu del món en preguntar-se quantes vides valia la pena perdre a canvi de reactivar l'economia. Per a Butler, aquesta pregunta realment amaga unes altres: «la vida de quines persones val la pena perdre? La vida de quines persones no s'ha considerat mai digna de ser salvaguardada?» (Butler, 2022: 65).

Així, després d'haver establert les bases de la seua concepció de la interdependència —a partir de Merleau-Ponty— i d'haver mostrat com la pandèmia ha agreujat les desigualtats materials i simbòliques que fan que algunes vides tinguin més probabilitats de morir i no siguin dignes de lament —de la mà de Scheler—, en la segona part del llibre, Butler realitza una crítica a l'individualisme i a la lògica de mercat que sustenten aquestes dinàmiques.

D'una banda, impugna el marc de comprensió predominant en la filosofia moral, centrat en l'interès personal i en la concepció liberal de la individualitat, segons la qual primer va la vida indivi-

dual i sobre aquesta base prenem decisions sobre les relacions socials. El que Butler constata, partint de les teories de la psicoanàlisi, és que la forma social de la individualitat és en realitat una concepció imaginària i poc sòlida, que, no obstant això, s'ha assumit com a pressupòsit i que està marcada per una falsa consciència d'independència i autonomia. D'altra banda, emparant-se en les anàlisis marxistes, Butler posa sobre la taula que la pandèmia ha suposat una «forma mortal de reemplaçament i inversió de la lògica del capitalisme» (Butler, 2022: 67). Igual que per a Marx el treball és el que sosté la vida dels treballadors pobres, mentre que les condicions laborals són el que deteriora la seua salut; en situació de pandèmia els més pobres treballen per a poder viure, però és precisament anar a treballar el que augmenta les seues probabilitats de morir. Aquesta obligació de treballar es dona en un context en el qual es compara i s'anteposa «la salut de l'economia» a «la salut de la població» —en altres paraules: el benefici a la vida. Així, el manteniment de l'economia a qualsevol preu implica el sacrifici de vides humanes, que són reduïdes a xifres, percentatges i meres corbes d'una gràfica. No obstant això, a pesar que Butler exposa convinentment aquests diagnòstics, fonamentals per a qualsevol crítica social contemporània, s'hi troba a faltar una millor exposició de la seua interrelació.

Finalment, un últim aspecte, que travessa tot el llibre sense que se li dedique un apartat en concret, és la consciència mediambiental i la urgència per a protegir el planeta. La pregunta «quin món és aquest?» la porta inevitablement a interrogar-se també en quin món volem viure o quines condicions asseguruen una vida digna de ser viscuda. En aquest sentit, per a Butler, que una vida siga digna de ser viscuda implica que pugui existir, mantindre's viva i desitjar viure, i això és inseparable del fet que el món siga un

lloc habitable. Així doncs, la seua defensa ètica de la interdependència no se cenyeix a la igualtat entre éssers humans, sinó que inclou també un compromís ferm amb la Terra i la conservació de tota la vida que hi habita.

En aquest llibre, Butler parteix de les condicions de vida que s'han fet patents en l'actual situació de pandèmia per a activar una reflexió més àmplia sobre quin món és aquest i en què es diferencia del món en el qual volem viure. El seu propòsit és repensar l'ontologia corporal atesa la condició de vulnerabilitat, porositat i interrelació de totes les vides respecte a les altres i al planeta que les sosté, amb la voluntat de suggerir una nova manera d'entendre les desigualtats. En conseqüència, l'autora subratlla pertinençament la necessitat d'ampliar els drets socials amb la condició que assegurin protecció i empara a totes les vides, però per a assolir-ho és indispensable desprendre's de la lògica de mercat imperant i incentivar un sentit diferent del món, fonamentat en un conjunt de valors comuns

que afirmen el valor de la igualtat radical, en lloc de destruir-lo.

En aquest sentit, l'objectiu de Butler és més que necessari i les reflexions que desenvolupa en el llibre ens porten a comprendre els supòsits i les conseqüències últimes de les mesures preses per quasi tots els governs del món durant la crisi de la covid-19. A més, aconsegueixen conjugar eficaçment una perspectiva teòrica sobre la configuració dels cossos, una fina anàlisi social dels problemes que implica la conjunció del sistema capitalista, el racisme estès i la crisi climàtica que defineixen el nostre temps present, amb exemples concrets tant de les experiències de la pandèmia com de mobilitzacions socials àmpliament conegudes. El resultat final és un interessant i important assaig que no es limita a examinar amb precisió les arrels dels problemes actuals, sinó que també llança esperança i il·lumina el camí per a construir un món diferent, més igualitari i que garantisca les condicions d'una vida vivible per a tothom.

Clara Morellà Violeta

Universidad Carlos III de Madrid

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1465>

MACHO, Thomas (2021)

Arrebatat la vida: El suicidio en la Modernidad

Alberto Ciria (trad.)

Barcelona: Herder, 521 p.

ISBN 978-84-254-4290-2

Thomas Macho reúne en su libro *Arrebatat la vida: El suicidio en la Modernidad* una serie de relevantes y reveladoras observaciones científicas y filosóficas acerca de un asunto vital —igual de tabú que la muerte en la sociedad actual— que se esconde, pero no por ello desaparece. Macho, quien fue profesor de Historia Cultural en la *Universidad Humboldt*, de Berlín (Alemania), hasta 2016, refleja en

la obra su maestría con interesantes datos históricos, sobre todo enfocados en la Modernidad, acerca del suicidio.

Suicidio, «darse muerte a sí mismo», «matarse a sí mismo», «poner fin a la propia vida», *self-homicide*, *self-destruction*, *mors voluntaria*, *mortem sibi consciscere*, etc. La suicidiología o suicidología —de ambas maneras se ha escrito, aunque la más empleada y acertada es *suicidología* y